

Finansiering av leder -

En översikt med särskilt fokus på fjällen

Peter Fredman

Finansiering av leder
– En översikt med särskilt fokus på fjällen

© Peter Fredman, 2018
Printed by Mid Sweden University, Östersund
ISBN: 978-91-88527-45-5

Faculty of Human Sciences
Mid Sweden University, 831 25 Östersund
Phone: +46 (0)10 142 80 00
Report series Etour Report 2018:1

Storlagen fjällmiljö

Innehåll

Förord	iii
Sammanfattning.....	iv
Bakgrund	1
Syfte och innehåll.....	3
Den mångfunktionella leden	4
Finansiering av den mångfunktionella leden.....	6
Vad säger forskningen?	7
Fria nyttigheter	9
Finansiering av gemensamma (fria) nyttigheter inom besöksnäringen	11
Åsikter om finansiering av leder i Sverige	13
Finansiering av leder i södra Jämtlandsfjällen	16
Tre exempel på finansieringslösningar	18
Finansiering av snöskoterleder	18
Stötta Kungsleden.....	20
Finansiering av ”fellesgoder” i norsk besöksnäring.....	21
Diskussion	21
Litteratur	24
Bilagor.....	27
Bilaga 1. Åsikter om leder i fjällen (mängd och kvalitet)	27
Bilaga 2. Resultat från två nationella undersökningar avseende finansiering av leder, skidspår, vägvisning, information mm.....	30

Förord

Föreliggande rapport ingår i projektet Vägar till mångfunktionella landskap: en pilotmodell i Jämtlandsfjällen vilket utgör en del i Naturvårdsverkets forskningssatsning Storslagen fjällmiljö (www.storslagnafjall.se). Även om projektet har sitt huvudsakliga fokus på svenska fjällen, särskilt Jämtlandsfjällen, har jag valt att inte ge den aktuella rapporten någon strikt geografiskt avgränsning eftersom problematiken kring finansiering av leder för rekreation och inte är unik för enskilda områden, utan beror huvudsakligen på andra samhällsrelaterade faktorer. Visserligen är förutsättningarna i fjällen är speciella med en hög andel statlig mark, låg befolkningstäthet, stora arealer skyddad natur, renskötsel och en växande besöksnäring. Men samtidigt finns intressanta exempel på finansieringslösningar på annat håll som kan ge nya perspektiv på fjällederna. Tanken är att en kunskapsöversikt av det här slaget kan ligga till grund för fortsatt forskning. Målgruppen för rapporten är också personer som på olika sätt hanterar frågor kring nyttjande och finansiering av leder för rekreation, på myndigheter, företag, ideella organisationer mm. Värdefulla synpunkter på rapportens innehåll har erhållits från Dr. Sandra Wall Reinius. Jenny Engström på Svenska Turistföreningen har bidragit med underlag till exemplet "Stötta Kungsleden". Sandra Wåger och Märit Christensson har bidragit med korrektur och layout.

Östersund i januari 2018

Peter Fredman

Sammanfattning

Sverige har ett stort antal leder som används för friluftsliv, naturturism och annan rekreation. Det statliga ledsystemet i fjällen omfattar mer än 500 mil leder för vandring, skidåkning och snöskoter. Utanför fjällen finns ytterligare cirka 1500 – 2000 mil långfärdsleder, varav cirka 600 mil utgör pilgrimsleder. Flera utredningar har på senare tid visat att kostnaderna för att underhålla och upprusta många av lederna till en acceptabel nivå överstiger tillgängliga resurser. En ansträngd ekonomisk situation resulterar ofta "lågbudgetlösningar", exempelvis inom ramen för särskilda arbetsmarknadssatsningar. Ett annat dilemma är att etablering och anläggning av leder ofta sker i form av tillfälliga projekt, och att det sedan inte finns tillräckligt med medel avsatta för att ta hand om ledernas skötsel efter projekttiden. Den samlade bilden är att det saknas ett system som ger en trygg och långsiktig finansiering av leder i Sverige.

På senare tid finns emellertid ett nyvaknat intresse att lösa problematiken kring finansiering av leder. Detta återspeglas dock inte i forskarsamhället där frågan ägnats mycket liten uppmärksamhet, trots att flera undersökningar vittnar om att fritidsaktiviteter som traditionellt utövas på leder är mycket populära. Ett friluftsliv i förändring där nya aktiviteter tillkommer ställer dessutom andra, och kanske helt nya krav på leder. Politikens vilja till offentliga åtaganden, förändrade engagemangsformer inom den ideella sektorn och en ökad kommersialisering av friluftslivet skapar också nya utgångspunkter för en diskussion om leders finansiering.

Syftet med rapporten är att belysa problematiken kring finansiering av leder för rekreation, med särskilt fokus på svenska fjällen. Eftersom det inte finns någon samlad litteratur eller dokumenterad kunskap kring detta har ansatsen i huvudsak varit explorativ. Mer principiella resonemang kring finansiering av olika typer av nyttigheter kombineras med nedslag i forskningen och analyser av olika empiriska material. Rapporten inleds med ett avsnitt som diskuterar den mångfunktionella leden och möjliga finansieringsformer mer principiellt. En särskild undersökning om svenskarnas åsikter avseende finansiering av leder redovisas där resultaten jämförs med en liknande studie från år 2007. Rapporten ägnar särskild uppmärksamhet åt finansiering av leder i södra Jämtlandsfjällen då området utgör en fallstudie i det aktuella forskningsprojektet. Därefter presenteras tre exempel på finansieringslösningar; finansiering av skoterleder, projektet "Stötta Kungsleden" och finansiering av "fellesgoder" i norsk besöksnäring. Rapporten avslutas med en diskussion av olika finansieringsformer i ljuset av de resultat som arbetet resulterat i.

Sammanfattningsvis visar rapporten att;

- Brister i skötsel och underhåll av många leder har lett till ett nyvaknat intresse för frågan om finansiering av leder i Sverige, särskilt i fjällen.
- Det är vanligt att leder etableras med hjälp av tillfälliga projektmedel, vilket ofta skapar en svår ekonomisk situation för den långsiktiga skötseln och förvaltningen.

- Leder kan ha flera olika funktioner med olika nyttoperspektiv – för den enskilde, för näringsidkare och för samhället i stort – vilket får betydelse för finansieringsfrågan.
- I grunden finns det tre olika sätt att finansiera leder – genom skatter (alla "betalar"), genom avgifter (användarna "betalar") eller i form av ideellt engagemang genom intresseföreningar och liknande (de engagerade "betalar" i form av tid och arbete).
- Många leder, inte minst i fjällen, finansieras gemensamt av samhället genom skatter – något som har stort stöd bland Sveriges befolkning. Dock finns en tendens till ökat stöd för avgifter bland yngre åldersgrupper i samhället.
- Leder för speciella aktiviteter (till exempel snöskoter, cykling och skidåkning) kan lämna sig bra för finansiering genom avgifter så länge de inte inkräktar på Allemansrätten.
- Det fria nyttjandet av flertalet leder skapar speciella förutsättningar. Studier från Norge visar att kärnproblematiken med finansiering av fria nyttigheter inom besöksnäringen ligger i frivilligheten – att få aktörerna att förbinda sig att betala en viss summa till en gemensamma kassa som de själva inte har kontroll över.
- Ökad naturturism, ett förändrat friluftsliv med fler och nya fritidsaktiviteter och en ökad motorisering ger ändrade förutsättningar för frågan om finansiering av leder. Mer flexibla finansieringssystem som anpassas efter årstid eller målgrupp kan vara en lösning – här behövs mer kunskap.
- Förändrade former för ideellt engagemang (färre medlemmar där fler istället stödjer genom projekt, bidrag etc.) kan också vara en framtida finansieringskälla.
- Stödet för skattefinansiering av vandringsleder är större bland aktörerna i Jämtlandsfjällen jämfört med riket i stort. Likaså är stödet för avgifter på skidleder betydligt större bland aktörerna i Jämtlandsfjällen jämfört med riket.
- Vetenskapliga publikationer som innehåller ekonomiska analyser av leder handlar främst om samhällsekonomisk värdering, ekonomiska effekter och avgifter. Det saknas forskning specifikt kring frågan om finansiering av leder, vilket behövs för att bättre belysa problematiken ovan.
- Rapporten redogör för tre exempel på finansieringslösningar – avgiftsfinansiering av snöskoterleder, projektet "Stötta Kungsleden" och finansiering av "fellesgoder" i norsk besöksnäring.

Bakgrund

Runt om i Sverige finns ett stort antal leder för olika fritidsändamål. Många associerar säkert leder i första hand med promenader och vandring (vilket också är de vanligaste friluftsjaktiviteterna), men skidleder, paddelleder, båtleder, ridleder, cykelleder och skoterleder är andra exempel på leder som genomkorsar landskapet i olika omfattning. Dessutom används ofta en och samma led för flera olika ändamål (till exempel kryssmarkerade leder för vandring och turskidåkning i fjällen), medan leder andra gånger kan vara ett medel att skilja olika aktiviteter åt (till exempel separering av skidåkare och snöskoteråkare). Och i takt med ett allt mer diversifierat friluftsliv anläggs nya typer av leder (till exempel cykelleder och snorkelleder). Behovet av leder och ledernas funktion är således mycket mångfacetterat, vilket bidrar till en mer komplicerad finansieringssituation.

Lederna delas ofta upp i två kategorier – det statliga ledssystemet i fjällen och låglandsleder utanför fjällområdet¹. Någon komplett överblick av alla dessa leder är svår att få, inte minst på grund av oklarheter vad som egentligen ska räknas som en led. För att få bättre grepp om situationen har Naturvårdsverket på regeringens uppdrag nyligen kartlagt systemet av vandringsleder i Sverige avseende typer, status och ansvarsförhållanden (Naturvårdsverket, 2017). Sammanställningen visar att det finns uppskattningsvis 1500 – 2000 mil så kallade långfärdsleder (>11,5 mil långa) utanför fjällen, varav cirka 600 mil utgör pilgrimsleder. Huvudmannskapet skiftar mellan regionala organisationer (region, länsstyrelse, stiftelse), kommuner och lokala organisationer (till exempel idrottsföreningar, lokalavdelningar av Naturskyddsföreningen, Friluftsrämjandet och olika hembygdsföreningar).

Vad gäller fjällen så består det statliga ledssystemet av cirka 550 mil markerade sommar-, vinter- och skoterleder inom Dalarnas, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län (Naturvårdsverket 2014a). Många skoterleder sammanfaller med vinterlederna, även om ledseparering förekommer på vissa platser för att minska potentiella störningar mellan utövare. Naturvårdsverket är huvudman vilket innebär ett ansvar för planerings- och samordningsarbete, vägledning (exempelvis standarder, markering och skyltning) samt fördelning av statliga medel för drift och underhåll. Berörda länsstyrelser ansvarar för regionalt planerings- och samordningsarbete samt skötsel och underhåll. Utöver det statliga ledssystemet finns i fjällen kommunala leder och leder i privat regi där huvudmannskapet kan ligga hos destinationsbolag eller föreningar.

Vilka är då åsikterna om ledernas antal och kvalitet i fjällen? I bilaga 1 redovisas resultat från en nationell undersökning som genomfördes inom ramen för forskningsprojektet *Den nya fjällupplevelsen - Friluftstrender och hållbar utveckling för en storslagen fjällmiljö år 2013* (se även Fredman m.fl., 2014). Svaren visar att majoriteten av alla som besökt fjällen minst en gång de senaste fem åren menar att antalet vandrings- och skidleder är "lagom", medan

¹ Gäller främst vandringsleder, men till viss del också skid- och snöskoterleder.

kvaliteten bedöms som "ganska bra" av de flesta². Vad gäller antalet skoterleder så bedöms det också till "lagom" av en majoritet, men här menar i storleksordningen 13-15 procent att det är "för få" respektive "för många" leder. Antalet cykelleder bedöms också vara "för få" av relativt många, och ungefär en tredjedel menar att kvaliteten på cykellederna är dålig (med reservation för mycket få observationer i denna grupp).

Resultaten ovan är tämligen samstämmiga med den besökarundersökning Naturvårdsverket genomförde sommaren 2014 på det statliga ledsystemet i fjällen (Naturvårdsverket, 2014b). Den studien visar också att en majoritet av besökarna anser att de leder som finns motsvarar deras behov. Endast var tionde besökare har en avvikande uppfattning. På frågan vilka slags leder man önskar sig säger de flesta att de vill ha fler rundturer.

Att merparten av fjällbesökarna är tämligen nöjda med lederna minskar emellertid inte behovet av att finna bra och effektiva finansieringslösningar. Tvärtom är det angeläget att kunna bibehålla ett uppskattat system av leder i fjällen. Resultaten från undersökningen 2013 antyder också att det finns förbättringspotentialer vad gäller antal och/eller kvalitet på leder för motoriserade aktiviteter (snöskoter) och "nya" aktiviteter (cykel), något som påkallar åtgärder och investeringar som sannolikt sätter fokus på finansieringsfrågan i framtiden.

Enligt Naturvårdsverket (2014a) är de totala årliga kostnaderna för det statliga ledsystemet i fjällen i storleksordningen 18 – 19,5 miljoner kronor (inklusive eventuella omfördelningar på länsnivå och särskilda bidrag). Av detta utgör 15 miljoner kronor grundbelopp för ledunderhåll som varit oförändrat sedan 2006. Utöver grundbidraget har länsstyrelserna kunnat söka om särskilda bidrag för särskilt kostsamma åtgärder som exempelvis upprustning eller nybyggnation av broar och grusning av ledsträckor med stort slitage. Då skötseln av det statliga ledsystemet ofta är integrerad med skötseln av skyddade områden är det många gånger svårt att göra skillnad på exempelvis skötsel av en nationalpark och skötsel av en led i fjällen. I Naturvårdsverkets nulägesbeskrivning dras slutsatsen att de bidrag som ges inte räcker till för att förvalta dagens ledsystem i fjällen (Naturvårdsverket, 2014a). Myndigheten gör bedömningen att det skulle kosta 97 – 117 miljoner kronor att rusta upp ledsystemet i dess nuvarande omfattning till ett lägsta acceptabelt skick, och att förvalta detta upprustade system skulle kosta 25 – 30 miljoner kronor årligen.

På liknande sätt förhåller det sig med lederna utanför fjällkedjan. En studie av Naturcentrum (2016) på uppdrag av Naturvårdsverket visar på en ansträngd ekonomisk situation hos många ledförvaltare. Studien omfattade leder längre än 15 kilometer vilka förvaltades av sammanlagt 200 olika huvudmän. Undersökningen visar att de flesta vandringsleder finansieras genom kommunala och regionala anslag. Skötseln är ofta "lågbudgetlösningar" som utförs inom ramen för arbetsmarknadsprojekt. Ett vanligt

² Resultaten som redovisas omfattar de personer som uttryckt en åsikt avseende ledernas antal och kvalitet, dvs. "vet ej" svar är exkluderade (se bilaga 1).

dilemma är att anläggning av leder sker med tillfälliga projektmedel, men att det sedan inte finns några medel avsatta för att ta hand om skötseln efter projekttiden. Många svarande efterlyser därför ett stödsystem som ger en tryggare och mer långsiktig finansiering.

Trots den uppenbara problematiken kring finansiering av leder, är det en fråga som ägnats relativt lite uppmärksamhet. Politiskt verkar det emellertid finnas ett vaknande intresse i Sverige. I Norge har frågan sedan länge varit en del i en större diskussion om finansiering av gemensamma nyttigheter (fellesgoder) inom turismen (Innovasjon Norge, 2013; Jakobsen, 2005). Inom forskningen finns en del kunskap att hämta, även om själva finansieringsfrågan även här varit tämligen frånvarande. Tillämpning av olika typer av avgifter (fees) i samband med naturbesök har varit föremål för olika studier, framför allt i Nordamerika (Bowker m.fl., 1999; Eagles, 2002; Loomis & Walsh, 1997). Men många studier ligger kontextuellt ganska långt från nordiska förhållanden och ofta är det själva avgiften i sig och dess "effekter" som är studieobjektet, inte finansieringen av leden eller annan "tillrättaläggning" (Huhtala & Pouta, 2008). Kline m.fl. (2012) konstaterar att leder i USA vanligtvis har finansierats genom nationella offentliga medel inom transportsektorn, naturskyddsfonder och offentliga medel på delstatsnivå. Studien nämner även donationer, "vän"-program, licenser, insamlingar, koncessioner och tillståndavgifter som tänkbara finansieringskällor. Att se närmare på potentialen i dylika modeller kan vara en intressant forskningsuppgift också i ett svenskt perspektiv.

Flera tidigare undersökningar vittnar om att fritidsaktiviteter som traditionellt utövas på leder är populära i Sverige. Studier av friluftsliv visar att promenader, vandring, ströva i skog och mark och olika former av skidåkning är populära, såväl i som utanför fjällområdet (Fredman m.fl. 2014; Fredman, Stenseke & Sandell, 2014). Friluftslivet är också i ständig förändring, där nya aktiviteter tillkommer som ställer andra krav på leder eller kanske helt nya typer av leder. Politikens vilja till offentliga åtaganden, förändrade engagemangsformer inom den ideella sektorn, en ökad kommersialisering av friluftslivet (bland annat genom naturturism) och ökad motorisering skapar också nya utgångspunkter för en diskussion om leders finansiering. Föreliggande rapport ger ingen uttömmande analys i detta avseende, men är ett försök att närma sig problematiken för att lägga en grund till ytterligare studier.

Syfte och innehåll

Syftet med rapporten är att belysa problematiken kring finansiering av leder för rekreation (friluftsliv och naturturism), med särskilt fokus på svenska fjällen. Eftersom det inte finns någon samlad litteratur eller dokumenterad kunskap kring detta har ansatsen i huvudsak varit explorativ. Mer principiella resonemang kring finansiering av olika typer av nyttigheter kombineras med nedslag i forskningen och analyser av olika empiriska material.

Rapporten inleds med ett avsnitt som diskuterar den mångfunktionella leden och möjliga finansieringsformer mer principiellt, inklusive ett resonemang om finansiering av

gemensamma nyttigheter inom besöksnäringen. En särskild undersökning om svenskarnas åsikter avseende finansiering av leder redovisas där resultaten jämförs med en liknande studie från år 2007. Rapporten ägnar särskild uppmärksamhet åt finansiering av leder i södra Jämtlandsfjällen då området utgör en fallstudie för det aktuella forskningsprojektet. Därefter presenteras tre konkreta exempel på finansieringslösningar; finansiering av skoterleder, projektet "Stötta Kungsleden" samt finansiering av "fellesgoder" i norsk besöksnäring. Rapporten avslutas med en diskussion av olika finansieringsformer i ljuset av de resultat som arbetet resulterat i.

Den mångfunktionella leden

För de flesta representerar en led något som man följer på sin färd, vanligtvis till fots på en promenad eller vandring. Men leder kan också vara skidleder, kanotleder, cykelleder, snorkelleder, klätterleder, pilgrimsleder och farleder. Gemensamt är att de alla visar vägen genom landskapet – de är *vägvisare* eller ledsagare. De flesta återfinns som markeringar och skyltar i terrängen, men leder kan också vara virtuella i form av GPS koordinater. Utöver rollen som vägvisare utgör många leder också någon form av *tillrättaläggning* av den fysiska miljön. Det kan vara en upptrampad stig, en spång över myr, en asfalterad cykelväg, ett uppkört skidspår eller en säkringsplats vid en exponerad travers på bergsväggen. Genom tillrättaläggning underlättas den aktivitet leden är avsedd för. Vandraren kan lättare passera myren, skidåkaren får en bättre skidupplevelse eller klättraren en säkrare passage. Många leder, särskilt de mer tillrättalagda, innehåller också information av olika slag. Det kan vara skyltar med uppgifter om avstånd, svårighetsgrad eller mer fördjupande *kunskapsförmedling*. Just förmedling av kunskap är extra intressant i sammanhanget. Den kan dels ge besökaren bättre kännedom om de natur- och kulturmiljöer denne vistas i, dels öka upplevelsen av att färdas på leden. Ökad kunskap om natur och kultur kan också förväntas bidra till en mer positiv inställning till skydd av värdefulla miljöer (Ham, 2013). Den ökade upplevelsen (i mer allmänt positiv bemärkelse) kan ha betydelse för värdeskapande i besöksnäringen, något som inte minst manifesteras i guidens (färdledarens) betydelse. Här kan vi tala om leden som en form av *upplevelseförstärkare*.

Leden som vägvisare, tillrättaläggare och kunskapsförmedlare kan också ha betydelse för *säkerheten* och upplevd trygghet. Den som följer en led och tar del av eventuell information kommer sannolikt att reducera eventuella risker med att färdas i landskapet. Risker att gå vilse (svampblockaren i skogen), att vistas på fel plats vid fel tillfälle (topptursåkaren på fjällbranten), eller att uppträda olämpligt i förhållande till omgivningen (vandraren som närmar sig en renhjord). Därmed närmar vi oss ytterligare en viktig funktion som leder av olika slag kan ha – leden som *konfliktlösare*. Studier visar att människor som regel följer de leder som finns, hellre än att färdas fritt ute i terrängen (se till exempel Fredman m.fl., 2005). Därmed kan leden vara ett effektivt styrmedel för att lösa, eller kanske snarare minska, eventuella konflikter mellan olika intressen i landskapet genom att styra besökarna i tid och rum. Det kan gälla konflikter mellan olika grupper av friluftsutövare (till exempel snöskoter och skidåkning), mellan friluftsutövare och andra former av markanvändning

(till exempel vandring och skogsbruk), men också inom en och samma grupp av friluftsutövare i form av trängsel (för många besökare på en och samma plats samtidigt).

Vad är då nyttan med en led? Ja, grovt sett kan man se nyttan med leden ur tre perspektiv – nytta för den enskilde individen, för samhället och för näringslivet. Enklast är kanske att se de fördelar en led kan innebära för den *enskilde individen*. Beskrivningen ovan av roller/funktioner en led kan ha tar huvudsakligen individen som utgångspunkt. Att hitta fram, färdas tryggt och behagligt, och få positiva upplevelser torde vara något de flesta sätter värde på – både hemmavid och på resande fot. Studier av människors motiv för att besöka naturområden för rekreation visar i flera fall att det är möjligheten till naturupplevelse, avkoppling, fysisk aktivitet och social samvaro som betyder mest (Manning, 2011). I den mån förekomsten av leder bidrar till ökade möjligheter att uppleva just detta, har de en viktig roll att spela för den enskilde individen. För många innebär det också att kunskap om leden i sig och det omgivande landskapet ger ytterligare bidrag till den positiva upplevelsen (nyttan). Även frånvaro av konflikter av olika slag torde vara något de flesta strävar efter, även om den nyttan ofta har en mer oklar hävd – har exempelvis skidåkaren rätt till tystnad eller snöskoteråkaren rätt att bullra?

Ett andra perspektiv ur vilket vi kan betrakta leden är *samhällets*. Då summan av individerna har en positiv nytta av leden har den också en samhällsnytta. Om exempelvis mer fysisk aktivitet hos den enskilde bidrar till förbättrad folkhälsa så tjänar samhället på det. Bättre kunskaper, högre säkerhet och mer social samhörighet är andra egenskaper hos den enskilde som i teorin kan mätas i form av ökad samhällsnytta. Att minska förekomsten av konflikter mellan olika grupper är också något som samhället har ett särskilt ansvar för. På friluftslivets område har exempelvis kommuner en nyckelposition vad gäller att väga olika intressen i den fysiska planeringen (Emmelin m.fl., 2010). Ett annat exempel är skötsel och förvaltning av nationalparker och naturreservat, där Naturvårdsverket och länsstyrelserna har stort inflytande över de planer som utarbetas (på senare tid också lokala intressen i allt högre grad). I båda fallen kan leder av olika slag utgöra viktiga styrmedel för förvaltningen i strävan att minimera eventuella konflikter mellan intressen.

Leden sett ur näringslivets perspektiv förflyttar blicken i riktning mot turismen och *besöksnäringen*. Även outdoor-branschen i form av kläd- och utrustningsföretag har ett indirekt, om än något oklart, förhållande till människors intresse att vistas ute i naturen då merparten av utrustningen är till för att användas "där ute", eller åtminstone har en image av det. För den naturbaserade besöksnäringen är leder av olika slag en viktig del i den infrastruktur man nyttjar på olika destinationer. Det kan röra sig om det mesta från användning av enkla upptrampade stigar till arrangerade turer längs Kungsleden eller paketerad ekoturism utmed urbefolkningars flyttleder. För i stort sett alla former av vandrings- och skidturism torde leden spela en avgörande roll, även om den inte utgör själva USP:en (Unique Selling Point) så blir den en avgörande (hygien)faktor.

Slutsatsen från resonemanget ovan är att en led kan ha flera olika funktioner med olika nyttoperspektiv – för den enskilde, för näringsidkare och för samhället i stort. Detta kan sammanfattas som följer;

1. *Leden som nyttighet för den enskilde*
 - Visa vägen ute i naturen (vägvisning)
 - Underlätta vistelser i naturen (tillrättaläggning)
 - Bidra till upplevd trygghet (säkerhet)
 - Ge information (kunskapsförmedling)
 - Bidra till upplevelsen av att vara ute (upplevelseförstärkning)

2. *Leden som nyttighet för samhället*
 - Bättre folkhälsa
 - Bättre säkerheten för besökare i naturen
 - Ökade kunskaper om natur- och kulturmiljöer
 - Styrmedel för att minimera konflikter

3. *Leden som resurs för besöksnäringen*
 - Del i infrastrukturen på destinationen
 - En attraktion i sig

Finansiering av den mångfunktionella leden

Hur ska då den mångfunktionella leden finansieras? Beroende på vilka perspektiv under punkterna 1-3 man lägger störst vikt vid torde olika finansieringsformer vara att föredra. Som framgår av ovanstående resonemang rör sig leden mellan att vara en nyttighet för den enskilde medborgaren, ett redskap som kan användas för att påverka samhällsutvecklingen, och en resurs för näringsidkare.

I grunden finns tre olika sätt att finansiera en led – genom *skatter* (alla "betalar"), genom *avgifter* (användarna "betalar") eller i form av *ideellt engagemang* genom intresseföreningar och liknande (de engagerade "betalar" i form av tid och arbete). Svaret på finansieringsfrågan har inget givet facit, och hänger delvis samman med vilket politiskt perspektiv man anlägger. Det är också en i hög grad "situationsberoende" fråga som påverkas av markägareförhållanden, vilka intressen och aktiviteter som ligger bakom användningen av leden. Finansieringen av en vandringsled för allmänheten på statlig mark bör sannolikt ha en annorlunda finansieringsform än skoterleden som passerar över privat mark.

I Sverige finns en tradition av att det offentliga (via skatten) stödjer många av de nyttor den enskilde individen erhåller från fysisk aktivitet ute i naturen. Ett tungt vägande skäl för detta är naturligtvis de förväntade vinster en förbättrad folkhälsa innebär i form av lägre sjukvårdskostnader. I länder med privat finansierad sjukvård blir detta argument inte lika starkt (där kan istället argumentationen tala för privata donationer). Att visa, tillgängliggöra och informera om naturen kan också innebära lägre kostnader för räddningsinsatser och en ökad medvetenhet hos allmänheten om naturens betydelse för samhället i stort – något som också kan föras till intäktssidan i den samhällsekonomiska analysen. Detta talar för offentliga åtaganden när det kommer till finansiering av leden. Med liknande argumentation kan man också diskutera finansiering av leden i rollen som

styrmedel för att minimera olika former av konflikter, där samhället har ett särskilt ansvar gentemot medborgarna.

Vidare finns i Sverige ett stort ideellt engagemang kring leder av olika slag. Många av låglandslederna utanför fjällen har en organisation för skötsel och underhåll som baseras på ideella insatser. Enskilda personer kan exempelvis vara "etappansvariga" och se till att leden håller ett gott skick på en viss sträckning. Föreningen Sörmlandsleden kan vara en god illustration på detta engagemang, som sträcker sig drygt 100 mil genom del Sörmländska landskapet: *"Cirka 200 av Föreningen Sörmlandsledens medlemmar arbetar aktivt och ideellt med att hålla leden öppen och i bra skick för att alla ska kunna vandra i vår vackra natur. Trots allt frivilligt arbete har föreningen kostnader för informationsmaterial, kartor, byggnadsmateriel, kansli m.m. Föreningen får stöd av markägare och ekonomiskt bidrag från länsstyrelser, kommuner och företag, men det är långt ifrån tillräckligt för att leden ska kunna upprätthållas och bli en tillgång även för kommande generationer. Stöd därför gärna verksamheten genom att "Bli medlem""* (www.sormlandsleden.se).

När det däremot kommer till ledens roll för att förstärka upplevelsen av att vara ute i naturen ligger det kanske närmare till hands att se det som en tjänst användaren bör betala för, exempelvis en app, audioguide eller arrangerad tur med guide. Därmed närmar vi oss de tjänster som besöksnäringen förpackar och säljer till sina kunder i form av guidade turer, vandringsresor etc. Här finns således en intressant gränsdragning mellan det offentliga uppdraget och näringslivets utbud. Värt att notera i sammanhanget är att den här typen av tjänster också erbjuds av flera friluftsföreningar som verkar på ideell basis (till exempel Svenska turistföreningen och Friluftsrådet). Huruvida leden i termer av infrastruktur på en destination helt eller delvis bör finansieras av besöksnäringen finns heller inget givet svar på. I Alperna förekommer så kallade "kurtax" på vissa resmål, vilket är ett sätt för besöksnäringen och dess kunder att ekonomiskt bidra till exempelvis leder och annan infrastruktur. I den utsträckning leden utgör en attraktion i sig (Kungsleden, vissa pilgrimsleder med flera) kan det kanske finnas ytterligare skäl till att besöksnäringen eller intresseorganisationer är delaktiga i finansieringen (jämför exemplet "Stötta Kungsleden" nedan).

Vad säger forskningen?

Inom forskningen finns förhållandevis lite skrivet om finansiering av leder för friluftsliv och turism. I en litteraturöversikt av internationell forskning om leder för rekreation i icke-urbana områden identifierades 195 artiklar publicerade i vetenskapliga tidskrifter (Godtman Kling m.fl., 2017). Rapporten slår fast att forskning på leder för rekreation har ökat påtagligt sedan 1970-talet, men konstaterar samtidigt att den är geografiskt ojämnt fördelad (en majoritet av studierna utfördes i USA och Australien) och att forskningen i huvudsak handlar om typiska vandringsleder i mer avlägsna vildmarksområden. Flertalet studier har en naturvetenskaplig utgångspunkt med fokus på miljömässiga och ekologiska aspekter av leder (till exempel erosion och slitage). Det är 47 studier som handlar om skötsel och förvaltning (management) av leder, 17 studier fokuserar på ekonomiska effekter och elva studier på konflikthantering (Ibid).

Flertalet publikationer innehållande ekonomiska analyser av leder handlar om samhällsekonomisk värdering (ofta i termer av betalningsvilja och konsumentöverskott) eller ekonomiska effekter. Bowker m.fl (2007) konstaterar exempelvis att många samhällen är intresserade av att utveckla leder, dels för lokalbefolkningens rekreation, dels som en attraktion för turister. Deras studie av "Virginia Creeper Rail Trail" i USA visar också på betydande värden i båda dessa avseenden. Det sammanlagda årliga värdet användarna av leden rapporterade var i intervallet 2,3–3,9 miljoner USD, medan den ekonomiska effekten på två angränsande län (counties) från turister som besöker leden uppgick till 1,6 miljoner USD (ibid).

Kline m.fl. (2012), som utgör ett undantag i sammanhanget, redovisar en studie av kanotisters attityder till olika sätt att finansiera kanotleder i North Carolina, USA. Studien visar att avgifter i samband med paddling har störst stöd (31 procent av respondenterna), följt av en skatt på utrustning (28 procent), registrering av kanoter/kajaker (23 procent) och licens för att paddla (11 procent). Drygt en tredjedel av de svarande gav inte sitt stöd för något av de fyra alternativen. Avgifter i samband med paddling hade större stöd hos kvinnor jämfört med män, jämte personer med förhållandevis hög inkomst. Personer som paddlar ofta, och som disponerar egen kanot/kajak, var däremot mindre benägna att över huvud taget stödja något av finansieringsförslagen. Författarna drar således slutsatsen att en "optimal" finansiering är en kombination av registrering av kanoter/kajaker och avgifter i samband med paddling. På så sätt kommer olika grupper av kanotister att i högre grad bidra till finansieringen av ledssystemet.

Liknande resonemang om finansiering återfinns i den nordamerikanska litteraturen kring skyddad natur. Eagles (2002 och 2003) har exempelvis studerat olika sätt att finansiera skötsel, förvaltning och faciliteter i anslutning till skydd av natur (främst nationalparker), vilket många gånger inkluderar leder av olika slag. Dyliga studier och resonemang tar ofta någon form av entréavgift som utgångspunkt (user fees), vilket ska ses mot bakgrund av minskade offentliga anslag och ett ökat intresse för turism i dessa områden. Trenden är därför enligt forskaren Paul Eagles att många parkförvaltningar söker allt fler intäkter från turismen, samtidigt som det sällan förekommer några regelrätta finansieringsanalyser som i privata företag. Allt vanligare blir också differentierade avgifter för olika grupper av besökare, till exempel att internationella besökare betalar mer än inhemska.

Viktigt att notera i sammanhanget är emellertid att ovanstående forskningsresultat måste tolkas utifrån sitt nordamerikanska sammanhang. Här finns en helt annan tradition av att bedriva kommersiell turism i skyddade naturområden, att betala för inträde till naturområden, och att använda ekonomiska styrmedel, jämfört med Skandinavien där det fria tillträdet (jfr. Allemansrätten) i hög grad påverkat vår uppfattning om rekreation ute i naturen. Den Nordamerikanska kontexten kan ytterligare illustreras med ett referat ur läroboken " *Recreation Economic Decisions. Comparing Benefits and Costs*" (Loomis and Walsh, 1997), där begreppet "user fee" ingående diskuteras i termer av;

- Entréavgifter till naturområden
- Entréavgifter till utställningar, museer etc.

- Avgifter från uthyrning av utrustning, parkering, tältplatser, båtplatser etc.
- Intäkter från försäljning (mat, boende, utrustning etc.) och koncessioner
- Licenser och tillstånd (fiske, jakt, etc.)
- Avgifter för särskilda tjänster (bokning, lagring av utrustning, Internet etc.)

Ett annat exempel på ekonomisk forskning som närmar sig finansieringsproblematiken är studier av betalningsvilja för olika service och attribut längs leder, exempelvis parkeringsmöjligheter, skyltar, lägerplatser, vindskydd och utsiktsplatser. Kelly m.fl (2016) studerade besökare på irländska leder i detta avseende och fann att förekomst av skyltar, kartor och broschyrer hade en positiv effekt på efterfrågan att besöka lederna ifråga. Infrastruktur av olika slag hade också stor betydelse. På liknande sätt fann Lindberg och Fredman (2005) att leders olika egenskaper och attribut har betydelse för snöskoteråkare och turskidåkare i södra Jämtlandsfjällen. För båda grupperna ökar sannolikheten att man väljer en viss led med minskat avstånd till leden från bostaden och om kostanden för att använda leden minskar. Kostnaden i det här fallet var en hypotetisk dagavgift på 0, 20, 50 respektive 75/100 kronor (det högre beloppet för snöskoteråkare). Studien visar också att dagavgiften har en större effekt på sannolikheten att välja en viss led än avståndet till leden (gäller båda grupperna), men att skidåkarna är mer skeptiska till en avgift än snöskoteråkarna. Något som sannolikt hänger samman med att skidåkarna i hög grad utövar sin aktivitet på allemansrättsliga grunder till skillnad från snöskoteråkarna (ibid).

Just Allemansrätten är en viktig faktor för möjligheterna att utöva friluftsliv och naturturism i Sverige (Sandell och Fredman, 2010), och indirekt får den också stor betydelse i frågan om finansiering av leder eftersom den gör tillträdet till naturen till en gemensam (fri) nyttighet. Hultkrantz (1995) har studerat det allemansrättsliga nyttjandet av naturen ur ett samhällsekonomiskt perspektiv och menar att Allemansrätten bidrar till att naturen överutnyttjas (brist på lämpliga kontrollmekanismer) och att de fria nyttigheter som den bidrar till att skapa minskar incitamenten för investeringar hos markägaren. Naturvårdsverket (1995) konstaterade emellertid i utredningen "Allemansrätten och kommersen" att tillträdet till naturen inte kan avgiftsbeläggas, men att avgifter kan tas ut när särskilda anordningar ställs till förfogande och när särskilda tjänster erbjuds. En viktig fråga blir då om leder generellt är att betrakta som fritt tillgängliga nyttigheter (enligt Allemansrätten) eller en särskild anordning som kan, eller kanske bör, avgiftsbeläggas?

Fria nyttigheter

För att bättre förstå vilken roll fria nyttigheter har i sammanhanget är det till hjälp att se lite närmare på teorierna kring privata och kollektiva nyttigheter (Samuelson, 1954). De två vänstra fälten i Figur 1 illustrerar varor och tjänster där den enskilde individen (eller grupper av individer) styr över konsumtionen, medan de två högra fälten representerar de varor och tjänster som alla, principiellt sett, fritt kan ta del av (icke-exkluderade).

	Exkluderande	Icke-exkluderande
Rivaliserande	Privat	Allmänning
Icke-rivaliserande	Klubb	Kollektiv

Figur 1. En modell över privata och kollektiva nyttigheter.

Privata nyttigheter kännetecknas av att de är både exkluderande och rivaliserande. Det innebär att personen som har köpt varan eller tjänsten kan exkludera andra personer från att konsumera den samt har full besittning och rådighet över den, det vill säga personen äger varan fullt ut. Kläder, skor, cykel och matvaror är alla exempel på privata varor. Naturligtvis finns gott om exempel när privata varor på olika sätt delas med andra människor, till exempel inom familjen, men i princip är det ägaren av varan som också kontrollerar konsumtionen eller användningen av den. Detta kännetecknar de flesta varor och tjänster i en marknadsekonomi.

Det finns emellertid vissa typer av nyttigheter som av praktiska eller ekonomiska skäl är mindre lämpade för enskilt ägande. Det kan exempelvis vara en tennisbana, simbassäng eller golfbana. Den typen av varor och tjänster brukar istället erbjudas i form av medlemskap i föreningar, klubbar och liknande – därav begreppet klubbvaror. Det innebär att bara medlemmar kan konsumera varan (icke-medlemmar är exkluderade), men däremot kan det uppstå rivalitet mellan medlemmar, till exempel i form av trängsel i bassängen eller fullbokade banor. Graden av rivalitet kan påverkas genom att begränsa antal medlemskap eller sätta regler över medlemskapets förmåner.

En allmänning kännetecknas av att konsumtionen från en individ påverkar andra individers möjligheter till konsumtion. I vilken utsträckning det föreligger sådan påverkan är i hög grad kontextuellt, men exempel på allmänningar är grundvatten, fisk och villebråd. Grundvatten är fritt för alla att nyttja, men en torr sommar kan vattenanvändning hos en individ negativt påverka andra individers möjligheter att komma åt vatten. På samma sätt kan det förhålla sig med fisk vid fritt fiske, där varje fångad fisk innebär sämre möjligheter till fångst för andra fiskare.

Nu är det emellertid inte alla fria varor som har den typ av begränsningar i nyttjandet som kännetecknar allmänningar. Så kallade kollektiva varor och tjänster karaktäriseras av att en individs konsumtion inte är beroende av andra individers konsumtion, samtidigt som ingen kan utestängas från konsumtion när den kollektiva varan finns tillgänglig. Exempel på varor som har dessa egenskaper är gatubelysning, syret i luften och försvaret. Även själva "existensen" av djur och natur brukar i dessa sammanhang betraktas som en kollektiv vara – så kallade existensvärden (Krutilla, 1967).

Viktigt att notera i sammanhanget är att Figur 1 ger en förenklad bild av verkligheten, och att flertalet nyttigheter i själva verket har olika grad av exkluderande och rivalitet. Exempelvis delas många privata varor inom en familj, vilket gör att de får egenskaper som liknar allmänningens (icke exkluderande). På motsvarande sätt är det få varor som är genuint kollektiva i den bemärkelsen att ingen som helst rivalitet föreligger. Varje andetag en människa gör innebär en förbrukning av syre som i princip minskar tillgången på syre för alla andra (rivalitet), men den effekten är som regel helt försumbar.

Det finns en rad teorier som beskriver hur människor förhåller sig till nyttjandet av fria varor och tjänster i situationer då tillgången inte är oändlig, inte minst den ekonomiska vetenskapen. Några viktiga principer i sammanhanget är människors benägenhet att "åka snålskjuts" på andra (så kallad free-rider), och att individer agerar till fördel för sig själva framför gruppen som helhet (Kim & Walker, 1984; Hardin, 1968). Snålskjutsproblemet kan uppstå i situationer där var och en måste ställa upp med insatser för att det gemensamma skall fungera. Det senare problemet har beskrivits som "allmänningarnas tragedi" och kan illustreras med den gemensamma ängen som blir överbetad då varje boskapsägare bara ser till sitt eget bästa, eller havet som blir överfiskat då minskade fångster leder till ännu mer fiske. Principiellt sett finns tre sätt att hantera nyttjandet av fria varor och tjänster då resurserna är knappa: att införa privat ägande, att stifta lagar och regler, eller att ta ut skatter som finansierar hanteringen av resurserna. Nobelpristagaren Elinor Ostrom argumenterar för att allmänningar bäst förvaltas genom regler som sätts upp av användarna själva om de samtidigt understöds av sanktionsmöjligheter för de som bryter mot reglerna (Ostrom, 1990).

Just allmänningarna är extra intressanta eftersom de flesta leder återfinns någonstans på skalan mellan allmänning och kollektiv vara. En fritt tillgänglig led är i princip en kollektiv vara eftersom alla har möjlighet att använda den. Populära leder med många besökare kan emellertid få problem med trängsel (upplevelser av för många andra besökare), vilket innebär att en rivalitet om nyttjandet uppstår. Leden blir då en allmänning eftersom ytterligare besökare reducerar möjligheten, eller upplevelsen av, att använda den. Leder kan också förekomma i form av klubbvaror. Ett exempel i Sverige är de betalledsystem för snöskoter som finns i flera områden i norra Sverige (jämför avsnittet om finansiering av snöskoterleder). Genom att betala en avgift får man "fritt" tillträde till leden, och genom att begränsa antalet "klubbmedlemmar" (sålda ledkort) är det möjligt att undvika att det uppstår rivalitet i form av trängsel.

Finansiering av gemensamma (fria) nyttigheter inom besöksnäringen

Inom besöksnäringen, och då inte minst den natur-baserade turismen, fyller ofta fria nyttigheter en viktig funktion för destinationens miljö och attraktionskraft. Det har gjort att turismvetenskapen ägnat problematiken kring finansiering av fria nyttigheter viss uppmärksamhet (Healy, 1994; Farstad m.fl., 2001; Torrent & Fluviá, 2007). Kamfjord (2011) beskriver gemensamma och fria nyttigheter ("fellesgoder" på norska) som en viktig del i turismens förutsättningar jämte natur- och kultur, infrastruktur samt andra näringar och sektorer. Exempel på detta är traditionella tjänster primärt för lokalbefolkningen (polis, hälsovård, snöröjning med mera), rådgivning och stöd till näringsutveckling,

destinationsmarknadsföring, gemensamma bokningssystem, turistinformation och allemansrätten (möjlighet att fritt färdas på mark och vatten). Även parkeringsplatser, skyltar, leder för vandring, cykling, skidåkning och andra friluftaktiviteter är en form av fria nyttigheter, även om de lika gärna kan ses som en viktig del i en destinationsinfrastruktur (Ibid).

Vad finns det då för möjligheter att lösa problematiken med finansiering av gemensamma nyttigheter inom turismen? Frågan har utretts och diskuterats i vårt grannland Norge, där också natur- och kulturreсурser har en mer framträdande plats inom turistnäringen. Det förekommer på flera håll runt om i världen att en så kallad "kurtax" (destinationsavgift) tas ut av turisterna på en destination, där intäkterna sedan används till bland annat finansiering av gemensamma nyttigheter. Utmaningen består då i att hitta en bra metod för att ta ut en dylik avgift så att det blir både rättvist (de som drar fördel av de fria nyttigheterna betalar) och inte för kostsamt att samla in den. Att ta ut en "entréavgift" likt en nöjespark eller zoo är ofta förenat med stora praktiska svårigheter och ekonomiska kostnader när det handlar om större naturområden eller hela destinationer. Det strider också mot Allemansrättens principer. Vanligare är då att baka in avgiften i priset för övernattning på destinationen, eller att den baseras på turistföretagens omsättning. Det är dock svårt att finna en helt optimal lösning eftersom alla turister inte övernattar, och om skatten baseras på omsättning så kvarstår frågan vilka företag som ska omfattas. Liknande utmaningar har inneburit att finansieringslösningar i form av en destinationsavgift inte vunnit något större gehör i praktiken.

Farstad m.fl. (2001) gjorde på uppdrag av dåvarande Närings- och handelsdepartementet en analys av olika finansieringssystem för "fellesgoder" inom norsk besöksnäring. I rapporten skiljer man på fyra olika finansieringskällor – slutbrukare (avgifter som betalas direkt av turister), producent- och näringsbaserade (finansiering från företag inom eller i angränsning till turismnäring), särintäkter samt offentliga medel. Vidare redovisas fyra kriterier som är av särskilt stor betydelse vid valet av finansieringsform; (i) att den genererar tillräckligt med resurser, (ii) att den är enkel att administrera, (iii) att den accepteras av inblandade aktörer, samt (iv) att den är marknadsorienterad och inte snedvrider konkurrensen. Ett rättvist finansieringssystem måste också bygga på principen att insamlade medel kommer dem tillgodo som drar fördel av den fria nyttigheten, vilket i fallet med leder torde innebära någon form av finansiering från brukarna (turisterna). Fyra möjliga avgifter presenteras i detta avseende (Ibid);

- Direkt betalning för produkter och tjänster (biljettintäkter med mera)
- Aktivitetsbaserade avgifter (bom-avgifter, entréavgifter med mera)
- Destinationsavgift ("kurtax")
- Mervärdesavgift

Farstad m.fl. (2001) drar slutsatsen att en destinationsavgift är den bästa modellen, som enklast tas ut i form av ett påslag på övernattningar. I tillägg förordas också att företag som tjänar på turismen, men som inte erbjuder övernattning, bidrar i form av en avgift baserad

på omsättningen. På så sätt "förmedlas" avgiften till konsumenten på ett mer rättvist sätt. Även konsultföretaget MENON drar liknande slutsatser. I en rapport analyseras tre alternativ för finansiering av «fellesgoder» för norska förhållanden: (i) att alla företag på destinationen betalar lite var, (ii) att ledande företag finansierar allt, eller (iii) att myndigheterna finansierar allt (Jakobsen, 2005). I rapporten förordas en omsättningsavgift bland turistföretagen framför modellen med "entréavgifter". Dels av nämnda praktiska skäl, dels eftersom den är proportionell i relation till den nytta företag av olika storlek har av de fria nyttigheterna på destinationen.

I en masteruppsats vid Norges miljö- och biovetenskapliga universitet konstaterar Åserød (2016) att problemet med finansiering av fria nyttigheter upplevs som större på central nivå än lokal, men en förutsättning för att finna en bra lösning är att den tillpassas lokalt då förutsättningarna varierar mellan olika destinationer. Näringsutvecklingsbolaget Innovasjon Norge har också tittat närmare på problematiken med finansiering av fria nyttigheter och pekar på betydelsen av att finansieringssystemet uppfattas som rättvist, är enkelt, anpassningsbart, effektivt och ger tillräckliga intäkter för ändamålet (Innovasjon Norge 2013). Den kanske största utmaningen är att få aktörerna på en destination att frivilligt ställa upp och bidra till genomförandet av ett finansieringssystem (jämför exemplet med finansiering av "fellesgoder" i norsk besöksnäring nedan).

Åsikter om finansiering av leder i Sverige

Vad har då svenskarna för inställning till olika sätt att finansiera leder? Frågan har tidigare berörts inom ramen för forskningsprogrammet *Friluftsliv i förändring* som pågick mellan 2006 – 2012 (www.friluftsforskning.se). Med hjälp av en förnyad undersökning riktad till svenska folket kan vi här redovisa hur åsikterna har förändrats de senaste tio åren avseende två typer av leder: Vandrings- och skidleder samt elljusspår och preparerade skidspår, vilka representerar olika användningsområden, grad av tillrättaläggning och som regel också olika utsträckning och belägenhet i geografien. Dessutom analyseras attityder till finansiering av skyltning och utställningar vid friluftsområden samt guidade turer i naturen. Detta mot bakgrund av att de utgör två former av facilitering (tillrättaläggning, värdeskapning med mera) som ofta sker i anslutning till just leder.

Mer detaljerade resultat från de två undersökningarna "Friluftsliv i förändring 2007" samt "Novus 2017" redovisas i bilaga 2. Undersökningen 2007 genomfördes i form av en postenkät som skickades till 4700 svenskar i åldrarna 18-75 år som valts ut genom ett obundet slumpmässigt urval från alla folkbokförda i Sverige (Fredman m.fl., 2014). Svarefrekvensen på undersökningen var knappt 40 procent (cirka 1670 svarande för de frågor som här redovisas). Undersökningen 2017 genomfördes med hjälp av webbintervjuer i Novus Sverigepanel under perioden 30 mars – 5 april. Totalt genomfördes 982 intervjuer i åldersgruppen 18-75 år (deltagarfrekvens om 58 procent). Novus Sverigepanel är slumpmässigt rekryterad och kan därför anses vara representativ för svenska allmänheten, vilket är målgruppen för undersökningen.

I båda undersökningarna ställdes följande fråga om svenskarnas åsikter angående finansiering av olika former av tillrättläggning för friluftsliv:

Människors möjligheter att utöva friluftsliv beror bland annat på tillgång till lämpliga områden, parkeringsplatser, leder, skidspår, vägvisning, information etc. Enligt din åsikt, hur bör nedanstående huvudsakligen finansieras?

- Vandrings- och skidleder
- Elljusspår, preparerade skidspår
- Informationsmaterial (hemsidor, broschyrer, kartor mm)
- Skyltning och utställningar vid friluftsområden
- Badplatser
- Guidade turer i naturen

Bör huvudsakligen finansieras genom...

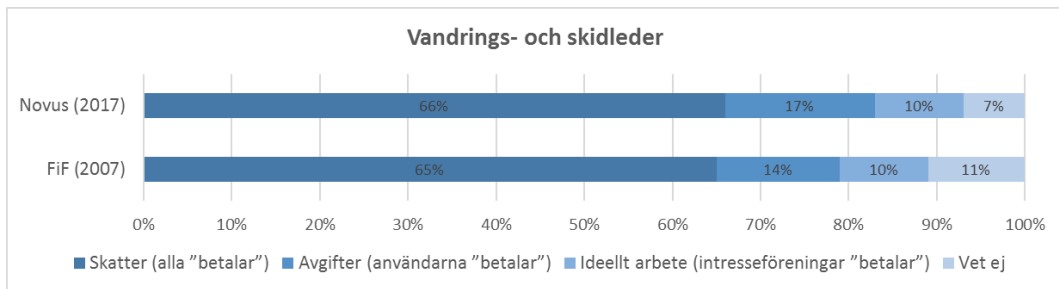
- Skatter (alla "betalar")
- Avgifter (användarna "betalar")
- Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")
- Vet ej

I Figurerna 2-5 redovisas resultaten från respektive undersökning samt jämförelser mellan åren 2007 och 2017.

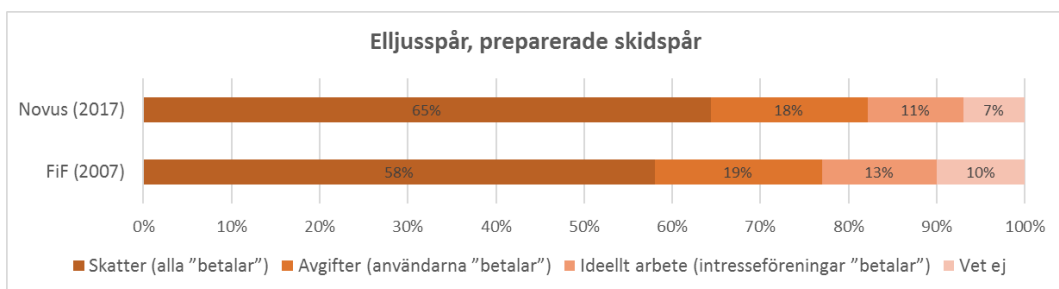
En majoritet av de svarande är av åsikten att vandrings- och skidleder, elljusspår, preparerade skidspår, skyltning och utställningar vid friluftsområden bör finansieras gemensamt via skatter. Denna uppfattning har också stärkts de senaste tio åren avseende elljusspår, preparerade skidspår, skyltning och utställningar. Knappt var femte svarande år 2017 menar att vandrings- och skidleder, elljusspår och preparerade skidspår bör finansieras via avgifter. Här har det skett en ökning sedan mätningen år 2007 för vandrings- och skidleder, medan andelen varit mer stabil för elljusspår och preparerade skidspår.

När det gäller guidade turer i naturen menar en klar majoritet av svenskarna att användarna ska betala genom avgifter, även om andelen som tycker så har minskat med närmare 10 procentenheter mellan de två mätningarna. Samtidigt har andelen som stödjer finansiering genom skatter fördubblats från 8 procent till 16 procent, och andelen som stödjer finansiering genom ideellt arbete ökat från 11 procent till 15 procent.

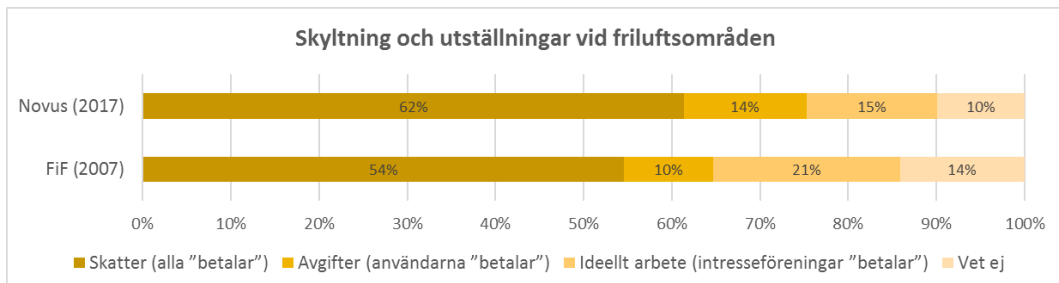
Värt att notera i sammanhanget är också att det genomgående är färre svarande som uppger att de inte kan ta ställning till frågorna år 2017 jämfört med år 2007 (svarar "vet ej"). Svenskarna tycks alltså ha blivit mer säkra i sin uppfattning hur leder, och relaterade tjänster, bör finansieras.

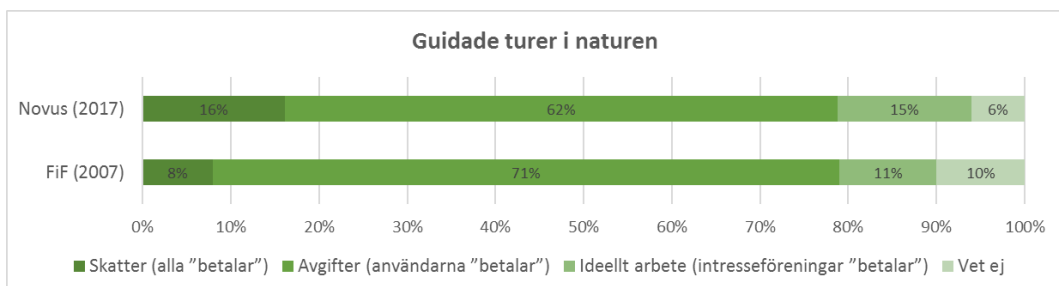
Figur 2. Enligt din åsikt, hur bör vandrings- och skidleder finansieras?

Figur 3. Enligt din åsikt, hur bör elljusspår och preparerade skidspår finansieras?

Figur 4. Enligt din åsikt, hur bör skytning och utställningar vid friluftsområden finansieras?

Figur 5. Enligt din åsikt, hur bör guidade turer i naturen finansieras?

I Bilaga 2 redovisas resultaten från respektive undersökning fördelat på olika ålders- och inkomstgrupper³. Här ser vi att det är alla åldersgrupper upp till 64 år (det vill säga inte gruppen 65-75 år) som i högre grad menar att vandrings- och skidleder, elljusspår, preparerande skidspår, skyltning och utställningar vid friluftsområden bör finansieras via skatter år 2017 jämfört med år 2007. Det ökade stödet för avgifter återfinns däremot i den yngsta (18-29 år) och den äldsta (65-75 år) åldersgruppen. Åsiktsförändringarna avseende finansiering av guidade turer i naturen skiljer sig inte mellan åldersgrupperna.

Ser vi istället till hushållens ekonomiska förutsättningar så framträder ett generellt mönster att personer som bor i hushåll med inkomster i intervallet 400 000 – 600 000 kronor per år är mer positivt inställda till avgifter jämfört med övriga inkomstgrupper. Denna grupp motsvarar cirka en tredjedel av befolkningen (18-75 år) och representerar, vid sidan av de knappa fem procent som har hushållsinkomster över 600 000 kronor per år, samhällets mer välbeställda. Vi ser i denna grupp också ett ökat stöd för finansiering av vandrings- och skidleder samt skyltar och utställningar genom avgifter mellan åren 2007 och 2017. Skattefinansiering av elljusspår och preparerades skidspår får däremot ett ökat stöd hos de med lägst och högst inkomst mellan de två undersökningarna.

I likhet med åldersgrupperna så skiljer inte åsiktsförändringarna avseende finansiering av guidade turer i naturen mellan inkomstgrupperna. Värt att notera är emellertid att stödet för guidade turer i naturen på ideell basis vunnit ett kraftigt ökat stöd hos de med lägst och högst inkomst.

Finansiering av leder i södra Jämtlandsfjällen

För att närmare studera skötsel och förvaltning av leder i södra Jämtlandsfjällen gjordes en webbaserad enkätundersökning våren 2016 som gick ut till 107 medlemmar i "Föreningen Gränsfjällen Sylarna i Samverkan". Föreningen är ett gemensamt svensk-norsk samverkansorgan för aktörer med intressen i Sylarnaområdet som har målsättningen att säkerställa en hållbar, ansvarsfull och långsiktig hantering av besöksnäringens utveckling i dessa gränsfjäll (www.grensefjellen.com). Föreningens medlemmar representerar bland annat renskötsel, turism, lokalt näringsliv, ideella organisationer och myndigheter på olika nivåer. Efter två påminnelser erhöles 64 svar, varav 54 personer fullföljde hela undersökningen. Av dessa var två tredjedelar från svenska medlemmar i föreningen och en tredjedel från norska medlemmar. Hälften av svaren kom från myndighetspersoner, en fjärdedel från det lokala näringslivet, 17 procent från ideella organisationer och sex procent från privatpersoner/markägare (Godtman Kling, Wall-Reinius och Fredman, 2017).

³ Observera att indelningen i inkomstgrupper inte är helt identisk mellan de två undersökningarna på grund av olika utformning av inkomstfrågan i respektive enkät.

En av frågorna i enkäten berörde olika finansieringsformer för leder i södra Jämtlandsfjällen: *Antalet leder, och ledernas kvalitet, är ofta en fråga om finansiering. Idag är flertalet leder i södra Jämtlandsfjällen offentligt finansierade. Andra tänkbara finansieringsformer skulle kunna vara avgifter riktade till användarna eller ideellt arbete (dugnad⁴ eller insamlingar via intresseföreningar). Hur anser du att olika typer av leder i södra Jämtlandsfjällen bäst kan finansieras i framtiden?* Svaren på frågan redovisas i Tabell 1. Vi ser här ett tydligt mönster av stort stöd för statlig finansiering av framför allt vandringsleder, men också skidleder. Skoterleder och cykelleder bör däremot finansieras genom avgifter riktade till de som använder lederna. Det finns emellertid ett visst stöd för avgiftsfinansiering av skidleder, liksom skattefinansiering av cykelleder.

Tabell 1. Hur anser du att olika typer av leder i södra Jämtlandsfjällen bäst kan finansieras i framtiden? (n=54)

	Skatter (alla "betalar")	Avgifter (användarna "betalar")	Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")	Vet ej
Vandringsleder	77,8%	16,7%	5,6%	0%
Skidleder	61,1%	27,8%	9,3%	1,9%
Skoterleder	7,4%	83,3%	9,3%	0%
Cykelleder	22,2%	64,8%	7,4%	5,6%

Om svaren på frågan om finansiering av leder i södra Jämtlandsfjällen jämförs med de nationella enkätundersökningar som redovisades i föregående avsnitt är det möjligt att göra några intressanta iakttagelser. Vad gäller vandringsleder så är stödet för skattefinansiering större bland aktörerna i Jämtlandsfjällen jämfört med riket i stort. Däremot är stödet för avgifter på skidleder betydligt större bland aktörerna i Jämtlandsfjällen jämfört med riket. Vi kan också konstatera att medlemmarna i föreningen Gränsfjällen Sylarna är mer säkra på sin sak jämfört med Sveriges befolkning i stort eftersom det är betydligt färre som svarar "vet ej".

Utöver den direkta frågan om finansiering så innehöll enkäten till medlemmarna i Föreningen Gränsfjällen Sylarna i Samverkan också en fråga om vilken eller vilka organisationer/myndigheter man anser ska ta framtida ansvar för skötsel, markering, information och finansiering av markerade leder i södra Jämtlandsfjällen. Här fick man fritt formulera sitt svar, och en sammanställning visar att de flesta förespråkar nuvarande system med staten och länsstyrelsen som ansvariga för lederna (cirka två tredjedelar av de 54 respondenterna svarade på frågan). Det är också flera som föreslår att staten tillsammans med lokala turismföreträdare, alternativt enbart lokala turistföretag och STF,

⁴ Norskt begrepp för ideellt arbete

ska ansvara för lederna. Enstaka svarande menar att samebyarna, en särskild fjällmyndighet eller ett destinationsbolag istället bör ta ansvaret. Ett par respondenter menar att en gemensam förvaltning bör införas med företrädare för kommuner, samer, STF med flera.

Bland övriga förslag som lämnades kan nämnas att det bör finnas möjlighet att lägga över ansvaret på eller ge bidrag till aktörer som är intresserade av att förbättra standarden, att Naturvårdverket bör upprätta områdesvisa skötselplaner för statens ledsystem, samt att frågan om ledernas framtida skötsel och förvaltning bör utredas.

Tre exempel på finansieringslösningar

Finansiering av snöskoterleder

Snöskoteråkning är en aktivitet som ökat i svenska fjällen de senaste decennierna och i takt med utvecklingen har också antalet skoterleder blivit fler. Turismforskningsinstitutet ETOUR vid Mittuniversitetet gjorde 2010 en kartläggning av olika finansieringssystem för skoterleder i Sverige (Grundén, 2010). Syftet med studien var att identifiera befintliga finansieringssystem för snöskoterleder i Sverige samt peka på för- och nackdelar med de olika systemen. Rapporten lyfter fram fyra principer för finansiering;

- Skoterförening (frivilligt medlemskap, privata bidrag)
- Skoterförening (kommunala bidrag)
- Avgiftsbelagda leder
- Statligt finansierade leder

Den vanligaste formen av finansiering är medel som kanaliseras genom lokala skoterföreningar och bygger i hög grad på ideellt arbete. Privata bidrag från medlemmar och sponsring, till exempel från det lokala näringslivet, är också vanligt förekommande. Avgiftsbelagda ledssystem förekommer i allt fler områden, främst i fjällen. Skoterleder ingår också som en del i det statliga ledsystemet i fjällen, men dessa behandlas inte närmare i rapporten. Värt att notera i sammanhanget, och som framkommer i avsnitten ovan, så finns ett starkt stöd för avgiftsfinansierade skoterleder. Det är få som menar att snöskoterleder bör finansieras via skatten eller genom föreningars ideella arbete.

Genom intervjuer med företrädare för Funäsdalen Skoterled AB (betalledsystem i Härjedalen), Väsek (Ekonomisk förening och betalledsystem i västra Jämtland), Nordic Area (betalledsystem i Dalarna, Gävleborg och Jämtland) samt kommunfinansierade skoterleder i Luleå inhämtades erfarenheter hur de olika finansieringsmodellerna fungerar i praktiken (Tabell 2).

Tabell 2. För- och nackdelar med olika finansieringsformer för snöskoterleder. Källa: Grundén (2010)

Finansieringsform	Fördelar	Nackdelar
Skoterförening (frivilligt medlemskap, privata bidrag)	<ul style="list-style-type: none"> • Lägre kostnader • Större upplevelse och frihetskänsla • Kan öka engagemang och samhörighet bland skoteråkare 	<ul style="list-style-type: none"> • Kvaliteten är beroende av skoterklubbens resurser • Sårbart för minskat ideellt engagemang
Skoterförening (kommunala bidrag)	<ul style="list-style-type: none"> • Bidrar till ökad trivsel lokalt • Kan öka tillströmning av skoterturister 	<ul style="list-style-type: none"> • Mister eventuella skoterledintäkter från besökande åkare • Kvaliteten är beroende av skoterklubbens ekonomiska resurser
Avgiftsbelagda leder	<ul style="list-style-type: none"> • Ökad ledkvalitet • Ökad lokal ekonomisk omsättning • Ökad sysselsättning • Minskat resurstryck på lokala skoterklubbar 	<ul style="list-style-type: none"> • Intäkter täcker inte kostnaderna • Motstånd och låg betalningsvilja från lokalbefolkningen • Merkostnader (ledkontroller och ökad prepareringskostnad) • Flera olika betalleder gör det dyrt och opraktiskt för skoteråkare som färdas mellan olika system

Funäsdalen Skoterled AB har i olika sammanhang lyfts fram som ett lyckat exempel på betalledsystem. Bland de faktorer som här spelat en avgörande roll nämns bland annat en "bottom-up effekt" (att utvecklingen startat nerifrån bland skoteråkare, turistföretag, lokala intressenter etc.), att området har mycket turister (stora besöksvolym), att systemet är etablerat och välkänt, att ledkvaliteten är hög (ökad betalningsvilja), samt att det sker regelbundna kontroller av ledkort vilket ger en bättre efterlevnad av systemets regelverk (Grundén, 2010).

Sammanfattningsvis visar kartläggningen av olika finansieringssystem för skoterleder i Sverige att;

- Många skoterledsystem har ekonomiska problem på grund av vikande medlemsantal eller låg betalningsvilja

- Skotertrafiken ökar samtidigt som antalet medlemmar i skoterföreningar minskar – något som negativt inverkar på de ekonomiska förutsättningarna att upprätthålla god ledkvalitet
- För att skapa framgångsrika skoterledsystem, samt undvika potentiella konflikter, bör utvecklingen ske i samarbete med andra intressenter (turismoperatörer, rennäring, markägare, naturvård etc.)
- Ökad tydlighet att den som upprätthåller och underhåller leder har rätt att ta ut avgifter från användare givet att markägareavtal slutits och att tydlig information om betalleder finns i området
- Välpreparerade och attraktiva leder räcker inte för en ökad skoterturism – det krävs en utvecklad turistisk infrastruktur (boende, restaurang, andra aktiviteter etc.) för att locka fler besökare
- Snöskoterturismen bör inte ses som en isolerad företeelse då många skoterturister inte är renodlade skoteråkare utan även intresserade av andra vintersportaktiviteter som till exempel skidåkning.

Stötta Kungsleden

Svenska Turistföreningens projekt Stötta Kungsleden kan fungera som en illustration på finansiering av leder genom frivilliga bidrag (www.stottakungsleden.se). Bakgrunden till projektet var det allt sämre skicket på den populära vandrings- och skidleden mellan Abisko och Hemavan. Leden som är drygt 40 mil lång har 16 stugplatser som drivs av STF. Stugorna bemannas under säsong av en ideellt arbetande stugvärd och det kostar gästen cirka 300 kronor att övernatta. Naturvårdsverket ansvarar för att underhålla själva leden ur ett säkerhetsperspektiv, det vill säga ser till att det finns ledmarkeringar, spänger att gå på, vindskydd och broar.

Då varken det statliga bidraget för ledunderhåll, eller STF:s resurser för underhåll av stugor, räckt till för att upprätthålla en önskvärd standard på leden tog STF beslutet att starta en insamlingskampanj sommaren 2014. Grundidén är att ge människor möjlighet att bli faddrar till en del av Kungsleden för 25 kronor per meter. Syftet med kampanjen är enligt STF *”att visa på behovet utmed Kungsleden och inspirera människor att besöka Kungsleden, ge människor möjlighet att engagera sig och visualisera sitt engagemang och sprida det vidare”*.

Navet i kampanjen är kampanjsajten www.stottakungsleden.se. Här byggs en virtuell led vartefter människor blir faddrar och stöttar kampanjen. Faddrar kan även ge bort ett bidrag till någon annan eller dela sina metrar i sociala medier för att hjälpa till att sprida kampanjen. Per september 2017 var cirka en tredjedel av Kungsleden ”stöttad”, det vill säga drygt 13,2 mil av 6370 faddrar vilket resulterat i cirka 3,3 miljoner kronor i insamlade medel. Flertalet bidragsgivare har varit enskilda personer som stöttat med allt från någon enstaka meter och uppåt. Några organisationer och företag har stöttat med betydligt större bidrag. De insamlade medlen har i huvudsak använts till att underhålla och förbättra stugplatserna längs Kungsleden. Fjällstugan i Abiskojaure har tillgänglighetsanpassats.

Finansiering av "fellesgoder" i norsk besøksnäring

Innovasjon Norge (2013) redovisar sina erfarenheter från ett pilotprojekt för att finna lösningar på problematiken med finansiering av fria nyttigheter (fellesgoder) inom besøksnäringen. Det treåriga projektet genomfördes som en direkt följd av den nationella besøksnäringstrategin «Verdifulle opplevelser». Pilotområden i projektet var Lofoten, Trysil och Valdres, men endast Lofoten fullföljde och utarbetade en fullständig modell. Avsikten med modellen att bidra till en ökad konkurrenskraft och attraktivitet hos destinationen. Målet var att finna en modell som;

- Berörda aktörer betraktar som rättvis
- Kan anpassas till destinationens förutsättningar
- Ger tillräckligt med intäkter för att få en reell effekt på utveckling av destinationen
- Är enkel, effektiv och inte medför omfattande administration
- Är förutsägbar och långsiktig
- Har en tydlig nyttoprincip (kostnaden för medverkan återspeglas i nyttan)

Lofoten har ca 25 000 invånare och 600 000 årliga besökare (gästdygn), merparten på sommaren. I en masterplan för turism från 2004 hade ett stort antal fria nyttigheter identifierats, vilka delades upp i två grupper: kundrelaterade och näringsrelaterade (vandring- och cykelleder utgjorde en av 16 kundrelaterade nyttigheter). Därefter beräknades driftskostnader och en samlad budget togs fram (vandring- och cykelleder budgeterades till 150 tusen kronor av totalt 5,2 miljoner kronor). En kartläggning av intressenter och deras förståelse för, och inställning till, finansiering av fria nyttigheter utgjorde ett viktigt steg för det fortsatta arbetet. Därefter utarbetades särskilda avtal för företag, kommuner etc. som medverkar i finansieringssystemet. Kostnaden för medverkan baserades på ett uppskattat värde olika aktörer indirekt förväntades få utifrån de olika fria nyttigheterna.

Tanken var att insatserna i finansieringsmodellen skulle beslutas och förvaltas av destinationsbolaget Destination Lofoten, medan intäkter från besökare förvaltas av ett fristående bolag, Lovelofoten AS. Modellen kom emellertid aldrig att implementeras. Innovasjon Norge drar slutsatsen att kärnproblematiken med finansiering av fria nyttigheter inom besøksnäringen ligger i frivilligheten – att få aktörerna att förbinda sig att betala en viss summa till en gemensam kassa som de själva inte har kontroll över.

Diskussion

Som inledningsvis påpekats så finns ett nyvaknat politiskt intresse för att lösa problematiken kring finansiering av leder i Sverige, samtidigt som frågan ägnats relativt liten uppmärksamhet inom forskarsamhället. En genomgång av internationell vetenskaplig litteratur visar på endast ett fåtal studier som fokuserar specifikt på frågan om finansiering av leder. Samtidigt visar föreliggande genomgång på ett uppdämt behov för goda lösningar i en komplex fråga. En växande och allt mer global turistnäring, ökad

kommersialisering inom friluftslivet och ändrade engagemangsformer inom den ideella sektorn skapar delvis nya utgångspunkter vad gäller motiven för offentliga åtaganden. Här behövs mer kunskap!

Många leder, och då kanske framför allt de för vandring och skidåkning på statens mark, har av tradition haft en offentlig finansiering för drift och skötsel. Andra typer av leder har som regel kunnat åtnjuta offentliga bidrag och stöd för etablering, men hamnar sedan i ett svårt ekonomiskt läge när bidragsperioden är över. Avgiftsfinansiering förekommer i begränsad utsträckning för några typer av leder (till exempel snöskoter och vissa preparerade skidspår) men desto fler leder, både i och utanför fjällen, sköts och underhålls tack vare ett stort ideellt engagemang. Mycket talar för att framtidens finansiering av leder måste bygga på en kombination av lösningar, både beprövade och nya mer innovativa.

Resultaten visar att det finns ett stort stöd bland svenska folket att vandrings- och skidleder, liksom elljusspår och preparerande skidspår, ska finansieras gemensamt via skatter. Två av tre svenskar är av den uppfattningen. Dock kan skönjas ett visst ökat stöd för avgiftsfinansiering, även om det rör sig om relativt små andelar. Att det växande stödet återfinns i den yngsta åldersgruppen (18-29 år) kan möjligen ge en fingervisning om åsiktsutvecklingen framöver. Ett större stöd för avgifter i högre inkomstgrupper följer ekonomisk logik, men det torde inte vara den enda parametern i sammanhanget. Undersökningen bland aktörer i södra Jämtlandsfjällen visar förvisso att stödet för skattefinansiering där är större jämfört med riket i stort, men samtidigt är stödet för avgifter på skidleder betydligt större i Jämtland jämfört med riket. Det finns också ett relativt utbrett stöd för avgiftsfinansierade skoterleder, samtidigt som allt för höga ledavgifter kan ha en negativ effekt på efterfrågan, eller medföra en ökad mängd olovlig körning som i sin tur kan innebära höjda avgifter för ledkort om kostnaderna för kontroll stiger (Lindberg & Fredman, 2005; Heldt & Heldt- Cassel, 2007).

Den explorativa ansatsen som använts för denna studie ger värdefulla insikter i problematiken kring finansiering av leder som kan ligga till grund för vidare analyser. Förändrade engagemangsformer inom den ideella sektorn (färre medlemmar, fler som "stödjer"), och en ökad kommersialisering av friluftslivet (bland annat genom naturturism), skapar nya utgångspunkter för en diskussion om leders finansiering. Rapporten utgör ingen uttömmande analys i detta avseende, men väl ett försök att närma sig problematiken för att lägga en grund till framtida studier. Svenska Turistföreningens projekt "Stötta Kungsleden" kan fungera som en illustration på möjligheten att finansiera leder genom frivilliga bidrag, samtidigt som erfarenheterna från Norge visar att problematiken med finansiering av gemensamma (fria) nyttigheter inom besöksnäringen ligger just i frivilligheten – att förbinda sig att betala en viss summa till en gemensamma kassa man inte har kontroll över.

Vad talar då för att leder ska finansieras med skatter, med avgifter eller genom ideella krafter? Ja, sannolikt är det så att vissa typer av leder av mer allemansrättslig karaktär som har hög samhällsnytta även fortsättningsvis bör finansieras genom skatter, medan leder

som tillgodoser efterfrågan hos mer specifika grupper i högre grad kan avgiftsbeläggas så länge det inte inskränker det allemansrättsliga nyttjande. Snöskoter är ett bra exempel på det senare, där det inte föreligger något juridiskt hinder att ta ut en ledavgift så länge avtal om detta finns med berörda markägare. Samtidigt är det inte säkert att avgifter är en universallösning i alla lägen. Grundén (2010) pekar på några faktorer som talar mot ett system med avgifter: glesbygdsområden med få åkare, avsaknad av turistisk infrastruktur och mycket oreglerad skotertrafik. Kostnader för avgiftens insamling och övervakning måste också tas med i beräkningen.

Utvecklingen inom friluftslivet mot en ökad grad av sportifiering innebär nya aktiviteter, bland annat skidåkning och cykling, som ligger i en allemansrättslig gråzon. Här riskerar spelreglerna att bli otydliga. En lösning kan då vara mer flexibla finansieringssystem som anpassas efter årstid eller målgrupp. Idag förekommer exempelvis avgiftsbeläggning på vissa skidspår tidigt på säsongen, motiverat av höga kostnader för att producera (konst)snö, som sedan upphör när den "ordinarie" skidsäsongen börjar.

På senare tid har turismens negativa effekter på miljö och lokalsamhällen allt mer hamnat i fokus (The Guardian, 2017-08-10). Begrepp som hyperturism och "anti-tourism" speglar utvecklingen som i hög grad orsakas av en obalans mellan antalet turister och destinationens kapacitet. För att åstadkomma en mer hållbar utveckling kommer med all sannolikhet olika former av styrmedel att behövas, där leder och liknande infrastruktur kan vara en viktig pusselbit. I detta avseende torde finansieringsfrågan vara av gemensamt intresse mellan besöksnäring och det offentliga.

I den utsträckning leder för olika friluftsansktiviteter bidrar till människors välbefinnande, fysiska och psykiska hälsa, lärande med mera finns emellertid goda motiv för offentliga åtaganden. Sveriges riksdag antog 2010 en politik för framtidens friluftsliv, där två av målen handlar om tillgänglig natur och tillgång till natur (Regeringens proposition 2009/10:238). Här fyller leder en viktig funktion. Många leder ökar också säkerheten inom friluftslivet med färre olyckor som följd, inte minst i fjällen. Nyttor av detta slag talar för en fortsatt finansiering visa skattsedeln.

Litteratur

- Bowker, J.M., Bergstrom, J.C. & Gill, J (2007). Estimating the economic value and impacts of recreational trails: a case study of the Virginia Creeper Rail Trail. *Tourism Economics*, 13(2):241-260.
- Bowker, J.K., Cordell, H.K. & Johnson, C.Y. (1999). User Fees for Recreation Services on Public Lands: A National Assessment. *Journal of Park and Recreation Administration*, 7(3):1-14.
- Eagles, P. (2003). International Trends in Park Tourism: The Emerging Role of Finance. *The George Wright Forum*, 20(1):25-57.
- Eagles, P.F.J. (2002). Trends in Park Tourism: Economics, Finance and Management, *Journal of Sustainable Tourism*, 10(2):132-153
- Emmelin, L. Fredman, P. Sandell, K. & Lisberg Jensen, E. (2010). *Planera för friluftsliv – Natur, samhälle, upplevelser*. Carlsson bokförlag. 414 s.
- Farstad, E., Skalpe, O., & Troye, S. V. (2001). *Finansieringssystem för dekning av fellesgoder i reiselivet*. SNF-rapport nr. 53/2001. Stiftelsen for Samfunns- og Næringslivsforskning, Bergen.
- Fredman, P., Hörnsten Friberg, L. & Emmelin, L. (2005). *Friluftsliv och turism i Fulufjället. Före - efter nationalparksbildningen*. Naturvårdsverket, rapport 5467. Dokumentation av de svenska nationalparkerna, nr 18.
- Fredman, P. Stenseke, M. & Sandell, K. (2014). *Friluftsliv i förändring. Studier från svenska upplevelselandskap*. Carlssons bokförlag, Stockholm. 277 s.
- Fredman, P., Wall Reinius, S., Sandell, K. Lundberg C., Lexhagen, M., Bodén, B & Dahlberg, A. (2014). *Besök och besökare i fjällen - Resultat från en undersökning avseende svenskarnas fritidsaktiviteter i fjällen, besök i olika fjällområden, landskapsrelationer, fjällen i sociala medier, upplevelser av vindkraft och attityder till skyddad natur*. Mid-Sweden University, ETOUR, Report 2014:3.
- Godtman-Kling, K., Wall Reinius, S & Fredman, P. (2017). *The Multi-functional Trail. An International Literature Review and the Case of Trails in Southern Jämtland Mountains, Sweden*. Mid-Sweden University, ETOUR report 2017:1.
- Grundén, A. (2010). *Finansiering av skoterleder. Kartläggning av befintliga finansieringssystem i Sverige*. European Tourism Research Institute, Mid-Sweden University, report R2010:2.
- The Guardian (2017-08-10). *First Venice and Barcelona: now anti-tourism marches spread across Europe*.
- Ham, S. (2013). *Interpretation. Making a Difference on Purpose*. Fulcrum Publishing, CO. 290 s.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162(3859), 1243-1248.
- Healy, R.G. (1994). The «Common Pool Problem» in Tourism Landscapes. *Annals of Tourism Research*, 21(3):596-611.
- Heldt, T. & Heldt-Cassel, S. (2007). *Skoterturismen och utvecklingen i Funäsdalsfjällen. En uppföljning av projektet "Hållbar utveckling i Funäsdalsfjällen"*. Högskolan i Dalarna, arbetsrapport, 2007:4.

- Huhtala, A. & Pouta, E. (2008). User fees, equity and the benefits of public outdoor recreation services. *Journal of Forest Economics*, 14(2):117-132.
- Hultkrantz, L. (1995). Allemansrätten – hur bör den förändras. I Ds 1995:15. *Hushållning med knappa naturresurser – Exempler allemansrätten, fjällen och skotertrafik i naturen*. Finansdepartementet.
- Innovasjon Norge (2013). *Erfaringsrapport - pilotprosjekt frivillig fellesgodefinansiering*. Oslo.
- Jakobsen, E.W. (2005). *Forslag til modell for finansiering av fellesgoder i reiselivsnæringen*. Menon.
- Kamfjord, G. (2011). *Det helhetlige reiselivsproduktet*. Oslo, Fagspesialisten. 359 s.
- Kelley, H., van Rensburg, T.M. & Jeserich, N. (2016). Determinants of demand for recreational walking trails in Ireland. *Tourism Management*, 52:173-186.
- Kim, O., & Walker, M. (1984). The free rider problem: Experimental evidence. *Public Choice*, 43(1), 3-24.
- Kline, C., Cardenas, D. Duffy, L. & Swanson, J.R. (2012). Funding sustainable paddle trail development: paddler perspectives, willingness to pay and management implications, *Journal of Sustainable Tourism*, 20:2, 235-256.
- Krutilla, J.V. (1967). *Conservation reconsidered*. Resources for the Future, 786 s.
- Lindberg, K. & Fredman, P. (2005). Using choice experiments to evaluate destination attributes: the case of snowmobilers and cross-country skiers. *TOURISM*, 53(2):127-140.
- Loomis, J.B. & Walsh, R.G. (1997). *Recreation Economic Decisions. Comparing Benefits and Costs*. Venture Publishing, State College, PA. 440 p.
- Manning, R. (2011). *Studies in Outdoor Recreation. Research and Research for Satisfaction*. Oregon University Press.
- Naturcentrum, (2016). *Kartläggning av vandringsleder. Långfärdsleder utanför det statliga ledssystemet i fjällen*. Naturcentrum AB, Stenungsund, 71 s.
- Naturvårdsverket, (1995). *Allemansrätten och kommersen*. Rapport 4446.
- Naturvårdsverket, (2014a). *Nulägesbeskrivning av det statliga ledssystemet i fjällen. Beskrivning av nuvarande omfattning och skick samt beskrivning av resursbehov och möjligheter för utveckling av ledssystemet*. Sektionen för skydd och förvaltning, PM 2014-09-12. 45 s.
- Naturvårdsverket, (2014b). *Besökarundersökning längs det statliga ledssystemet i fjällen Resultat från sommaren 2014*. Rapport 6710, Naturvårdsverket, Stockholm. 46 s.
- Naturvårdsverket, (2017). *Utveckling av friluftslivet – vandringsleder. Redovisning av ett regeringsuppdrag (RB 2016)*. SKRIVELSE 2017-04-27.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons. The Evolution of Institutions for Collective Actions*. Cambridge University Press. 279 s.
- Regeringens proposition 2009/10:238. *Framtidens friluftsliv*.
- Samuelson, P. (1954). The Pure Theory of Public Expenditure. *The Review of Economics and Statistics*, 36(4):387-389.
- Sandell, K. & Fredman, P. (2010). The Right of Public Access: Opportunity or Obstacle for Nature Based Tourism in Sweden? *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 10(3):291-309.

Torrent, R.R. & Fluviá, M. (2007). Public goods in tourism municipalities: formal analysis, empirical evidence and implications for sustainable development. *Tourism Economics*, 13(3):361-378.

Åserød, C. (2016). *Fellesgodefinansiering – en utfordring i norsk reise- og friluftsliv. Financing public goods – a challenge in the Norwegian tourism and outdoor recreation sector*. Norwegian University of Life Sciences, Institute of Natural Resource Management, Master thesis, 60 s.

Bilagor

Bilaga 1. Åsikter om leder i fjällen (mängd och kvalitet)

Inom ramen för forskningsprojektet *Den nya fjällupplevelsen - Friluftstrender och hållbar utveckling för en storslagen fjällmiljö* finansierat av Naturvårdsverkets forskningssatsning Storslagen fjällmiljö gjordes år 2013 en nationell postenkätundersökning som kartlade svenskarnas besök i fjällen. Enkäten skickades till 1 000 slumpmässigt utvalda svenskar i åldersintervallet 15-70 år (från nationellt adressregister som administreras av företaget Bisnode) och efter två påminnelser erhöles 355 svar (se Fredman m.fl., 2014). Två av frågorna i undersökningen fokuserade på mängden leder i fjällen samt ledernas kvalitet, vilka här presenteras närmare.

Resultaten visar att av de svarande är det 171 personer (48 procent) som varit i fjällen minst en gång de senaste fem åren. För att få en mer rättvis bedömning av nuläget avseende mängd och kvalitet på leder används den gruppen som bas för redovisningen nedan. Ledsystemet ändras ju med tiden, och har man inte varit i fjällen på fem år eller mer blir svaren inte representativa för dagens situation. Dessutom finns en relativt stor grupp som aldrig varit i fjällen, vilket ökar andelen "vet ej" svar. Trots det visar tabellerna 1.1 och 1.2 att det även bland de svarande som har besökt fjällen på senare tid är en hög andel som inte har någon uppfattning om antalet leder eller dess kvalitet.

Från tabell 1.1 framkommer att 62 procent av de som besökt fjällen minst en gång under de senaste fem åren inte har någon uppfattning om mängden vandringsleder medan 36 procent menar att det är en lagom mängd med leder. Mer rättvisande kan då vara att se till fördelningen inom den grupp svarande som har en åsikt i frågan (63 stycken), vilket redovisas i tabellen som procentvärden inom parentes. Då är det istället hela 95 procent som menar att mängden vandringsleder är lagom, sex procent menar att de är för få och ingen svarande menar att det finns för många leder. På motsvarande sätt framkommer att en majoritet menar att mängden skid- och skoterleder också är lagom, även om åsikterna spretar lite mer för framför allt skoterlederna. Däremot verkar det vara en relativt stor andel som menar att det finns för få cykelleder, men då ska noteras att det endast är 17 svarande i den gruppen vilket ger en viss osäkerhet i bedömningen.

Tabell 1.1. Vilken är din uppfattning om mängden leder i fjällen?*

Procent (%)	För få	Lagom	För många	Vet ej
Vandringsleder n=165 (n=63)	2,4% (6%)	35,8% (94%)	0,0% (0%)	61,8%
Skidleder n=168 (n=72)	3,6% (8%)	38,1% (89%)	1,2% (3%)	57,1%
Skoterleder n=165 (n=47)	3,6% (13%)	20,6% (72%)	4,2% (15%)	71,5%
Cykelleder n=161 (n=17)	4,3% (41%)	5,6% (53%)	0,6% (6%)	89,4%

* Bas: De som varit i fjällen minst en gång senaste 5 åren

På motsvarande sätt kan svaren på frågan om fjälledernas kvalitet beskrivas (Tabell 1.2). Här är det något fler som har en åsikt i frågan avseende vandrings- och skidleder, medan det motsatta gäller för skoter- och cykelleder. Det stora flertalet (cykelleder undantaget) menar att ledernas kvalitet är ganska bra. Mest nöjd är man över skidleder och vandringsleder, där ungefär en tredjedel av de svarande menar att kvaliteten är mycket bra. Återigen är det få svarande som har en uppfattning om cykellederna (vilket torde återspegla att den aktiviteten har relativt få utövare jämfört med de övriga), men av svaren att döma finns här en förbättringspotential.

Tabell 1.2. Vilken är din uppfattning om kvaliteten på lederna i fjällen?*

Procent (%)	Mycket bra	Ganska bra	Ganska dåliga	Mycket dåliga	Vet ej
Vandringsleder n=161 (n=71)	14,3% (32%)	28,0% (63%)	1,2% (3%)	0,0% (0%)	55,9%
Skidleder n=166 (n=80)	18,1% (38%)	29,5% (61%)	0,6% (1%)	0,0% (0%)	51,8%
Skoterleder n=160 (n=46)	6,9% (24%)	21,3% (74%)	0,0% (0%)	0,6% (2%)	71,3%
Cykelleder n=156 (n=9)	1,9% (33%)	1,9% (33%)	1,3% (22%)	0,6% (11%)	94,2%

* Bas: De som varit i fjällen minst en gång senaste 5 åren

De två frågorna om antal och kvalitet på leder i fjällen för olika ändamål följdes i enkätundersökningen av en öppen fråga där de svarande fick möjlighet att fritt formulera sina synpunkter: *Om du har några ytterligare synpunkter på lederna i fjällen, vänligen skriv kortfattat på raderna nedan.* Ett urval av svaren redovisas här. Olika aspekter på tillgänglighet tycks vara en återkommande egenskap som flera av de svarande framför. En av de svarande uttrycker sitt stöd för att finansiera skidleder med en avgift.

- *Bra att man tar ut en avgift för tex. Nordic Ski-spår*
- *Det är viktigt att det finns platser som är lättillgängliga för alla. Samtidigt som det är oerhört viktigt att bevara orörda fjäll.*
- *Kanske mer stigar för rörelsehindrade som sitter i rullstol så de får uppleva våra svenska fjäll*
- *Knöliga leder för pensionärer!*
- *Många leder i Kiruna-fjällen/Abisko nationalpark är dåligt märkta på sommaren. Man tappar lätt bort sig, känns som det fattas stenrösen.*
- *Otroligt bra och viktigt att det finns leder för personer med olika erfarenhet så att fjällen blir tillgängligt för alla! För att vistas i fjällen är väldigt härligt*
- *Skulle vilja ha flera kortare avsnitt av handikappanpassade leder*
- *Var restriktiv med att upplåta leder och områden för skoteråkning.*
- *Viktigt att kvaliteten på lederna är bra. Däremot behövs inte fler leder generellt. För det är viktigt att man vet att det finns mindre besökta områden där man kan vandra fritt och ostört, mycket större chans att möta djur och uppleva ensamhet och orördhet.*
- *Vår familj kör mycket utförsåkning, vartannat år i Sverige och vartannat år utomlands, över lag så pistas backarna sämre i Sverige än utomlands.*

Bilaga 2. Resultat från två nationella undersökningar avseende finansiering av leder, skidspår, vägvisning, information mm

Människors möjligheter att utöva friluftsliv beror bland annat på tillgång till lämpliga områden, parkeringsplatser, leder, skidspår, vägvisning, information etc. Enligt din åsikt, hur bör nedanstående huvudsakligen finansieras?

Vandrings- och skidleder

Novus 2017	Totalt	Ålder (år)				Hushållsinkomst (tkr/år)			
		18-29	30-49	50-64	65-75	-200	200-399	400-599	600-
Skatter (alla "betalar")	66%	60%	70%	70%	59%	59%	67%	65%	72%
Avgifter (användarna "betalar")	17%	18%	14%	15%	24%	16%	16%	21%	15%
Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")	10%	14%	10%	8%	10%	15%	9%	8%	10%
Vet ej	7%	8%	7%	6%	7%	11%	8%	6%	4%

Friluftsliv i förändring 2007	Totalt	Ålder (år)				Hushållsinkomst (tkr/år)			
		18-29	30-49	50-64	65-75	-240	241-360	361-600	601-
Skatter (alla "betalar")	65%	57%	67%	69%	60%	58%	66%	72%	76%
Avgifter (användarna "betalar")	14%	14%	14%	14%	13%	13%	14%	13%	15%
Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")	10%	15%	9%	8%	14%	11%	11%	9%	7%
Vet ej	11%	15%	10%	10%	13%	18%	9%	6%	1%

Elljusspår, preparerade skidspår

Novus 2017	Totalt	Ålder (år)				Hushållsinkomst (tkr/år)			
		18-29	30-49	50-64	65-75	-200	200-399	400-599	600-
Skatter (alla "betalar")	65%	57%	75%	63%	55%	63%	62%	65%	72%
Avgifter (användarna "betalar")	18%	16%	16%	17%	26%	16%	20%	21%	15%
Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")	11%	18%	6%	12%	11%	12%	10%	8%	10%
Vet ej	7%	9%	4%	7%	9%	9%	7%	6%	3%

Friluftsliv i förändring 2007	Totalt	Ålder (år)				Hushållsinkomst (tkr/år)			
		18-29	30-49	50-64	65-75	-240	241-360	361-600	601-
Skatter (alla "betalar")	58%	55%	62%	57%	53%	54%	58%	62%	63%
Avgifter (användarna "betalar")	19%	14%	19%	21%	20%	17%	19%	21%	27%
Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")	13%	16%	11%	13%	17%	14%	14%	12%	10%
Vet ej	10%	16%	8%	9%	11%	16%	9%	5%	0%

Skyltning och utställningar vid friluftsområden

Novus 2017	Totalt	Ålder (år)				Hushållsinkomst (tkr/år)			
		18-29	30-49	50-64	65-75	-200	200-399	400-599	600-
Skatter (alla "betalar")	62%	56%	67%	63%	58%	52%	68%	58%	65%
Avgifter (användarna "betalar")	14%	16%	12%	9%	22%	15%	10%	19%	11%
Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")	15%	17%	12%	19%	11%	15%	13%	14%	17%
Vet ej	10%	11%	9%	10%	9%	18%	9%	9%	7%

Friluftsliv i förändring 2007	Totalt	Ålder (år)				Hushållsinkomst (tkr/år)			
		18-29	30-49	50-64	65-75	-240	241-360	361-600	601-
Skatter (alla "betalar")	54%	40%	58%	56%	54%	49%	55%	60%	55%
Avgifter (användarna "betalar")	10%	11%	11%	10%	10%	12%	9%	8%	21%
Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")	21%	28%	20%	20%	22%	21%	22%	21%	21%
Vet ej	14%	20%	12%	14%	14%	19%	13%	11%	4%

Guidade turer i naturen

Novus 2017	Totalt	Ålder (år)				Hushållsinkomst (tkr/år)			
		18-29	30-49	50-64	65-75	-200	200-399	400-599	600-
Skatter (alla "betalar")	16%	12%	15%	21%	17%	19%	15%	15%	18%
Avgifter (användarna "betalar")	62%	62%	62%	59%	67%	54%	61%	67%	64%
Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")	15%	18%	17%	12%	14%	21%	14%	11%	16%
Vet ej	6%	8%	6%	8%	3%	6%	9%	7%	2%

Friluftsliv i förändring 2007	Totalt	Ålder (år)				Hushållsinkomst (tkr/år)			
		18-29	30-49	50-64	65-75	-240	241-360	361-600	601-
Skatter (alla "betalar")	8%	4%	8%	8%	8%	10%	9%	4%	10%
Avgifter (användarna "betalar")	71%	68%	75%	73%	64%	62%	70%	83%	82%
Ideellt arbete (intresseföreningar "betalar")	11%	15%	8%	10%	16%	12%	14%	8%	5%
Vet ej	10%	13%	9%	9%	12%	16%	8%	5%	3%

Mittuniversitetet
ETOUR Rapport 2018:1
ISBN 978-91-88527-45-5
www.miun.se/etour